

ЛІТЕРАТУРА

1. Кін О.М. Розвиток студентського самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії та практиці. // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. Вип. 33 / Ред.: І.Ф. Прокопенко, В.І. Лозова; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: Курсор, 2008. – С. 106-111.
2. Лавриченко Н.М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи: Автореферат дис. ... д-ра пед. наук: Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2006. – 39с.
3. Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / За ред. В.І. Лозової. – Харків: «ОВС», 2006. – 496с.
5. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах. Інформаційний вісник. – Київ. Вища освіта. – № 7. – 2002.
6. Рарог Ю.В. Сучасні тенденції у реформуванні вищої освіти в розвинених країнах світу // Наукові записки НаУКМА. – 2001. – Т. 19. Політичні науки. – С. 59-64.
7. Управління університетом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали між нар. семінару (Львів, 23-24 лист. 2001р.). – Львів-Дрогобич: Коло, 2002. – С. 255-260.
8. Tight, Malkolm. Researching Higher Education. Society for Research into Higher Education & Open University Press, 2003. – 257p.

УДК [378.147:51](477)(09)

А.В. Боярська-Хоменко

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті описано систему вищої освіти в Україні на початку ХХ століття. Розкрито особливості навчальної, наукової, виховної і просвітницької діяльності вищих навчальних закладів різних типів. Визначено переваги та недоліки вищої освіти того часу.

Ключові слова: система вищої освіти, жіноча освіта, форми навчання.

В статтє описано систему вищєго образования в Украине в начале ХХ века. Раскрыты основные аспекты учебной, научной, воспитательной и просветительской деятельности высших учебных заведений разных типов. Определены преимущества и недостатки высшего образования того времени.

Ключевые слова: система высшего образования, женское образование, формы обучения.

In the article the system of higher education is described in Ukraine at the beginning of XX age. The features of an educational, scientific, educate and elucidative activity of higher educational establishments of different types are exposed. Certainly advantages and lacks of higher education that time.

Keywords: system of higher education, womanish education, forms of studies.

Постановка проблеми, аналіз актуальних досліджень. На сучасному етапі розвитку нашої держави актуальним є вивчення досвіду організації системи вищої освіти попередніх часів, що сприятиме формуванню високих моральних почуттів людини: гідності, патріотизму, відданості, громадянської відповідальності. Накопичення, вивчення та творче застосування педагогічного досвіду наших попередників є запорукою успішного розвитку системи вищої освіти сучасності.

Дослідженням питань становлення та розвитку вищої освіти в Україні займалися такі дослідники, як Н.С. Побірченко, О.І. Бородин, А.С. Бугай, О.М. Боголюбов та інші. В їхніх працях розкрито стан освіти та педагогічної думки ХІХ – початку ХХ століть, описано навчальну та виховну діяльність різних закладів освіти.

Метою статті є виклад і систематизація особливостей навчальної, наукової і просвітницької діяльності вищих навчальних закладів різних типів, що функціонували в Україні на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. На території України, що входила до складу Російської імперії, на початок 1917 року працювало 27 вищих навчальних закладів, у яких навчалось понад 35 тисяч студентів. Основними осередками освітньої діяльності були міста Харків, Київ та Одеса. На той час у цих містах діяло три університети, три технічні ВНЗ (Київський політехнічний інститут, Харківський технологічний інститут, Катеринославський гірничий інститут), один ветеринарний інститут у Харкові, два комерційні вузи (у Харкові та Києві), дві консерваторії (у Києві й Одесі), сім вищих жіночих курсів (у Києві, Харкові, Одесі), а також історико-філологічний інститут у Ніжині.

На початку ХХ століття вища освіта в Росії взагалі і в Україні, зокрема, перебувала в дещо кризовому стані внаслідок недосконалих реформ у цій галузі. Однією з головних тогочасних проблем була гостра нестача професорського-викладацьких кадрів. Нові кадри зростали повільніше, ніж цього потребувала система освіти. Так, у 1904 році на всіх факультетах Київського університету навчалось лише 20 стипендіатів, залишених при університеті для підготовки дисертацій [1].

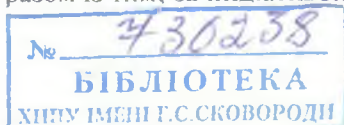
У 1905-1906 роках вищим навчальним закладам було надано внутрішню автономію, а також зроблено значний крок уперед у розвитку вищої жіночої освіти. Цьому сприяли видані в 1905 році

Миколою II «Тимчасові правила» про управління вищими навчальними закладами. За ними дещо розширювалися права вузів у порівнянні зі статутом 1884 року, що давав усі повноваження з управління університетами Міністерству народної освіти. В університетах поновлювалось внутрішнє самоврядування, надавалось право самостійно обирати ректора, але щодо прав студентів, то тут не було жодних змін. У цей час у найбільших культурних центрах країни відкривається низка вищих навчальних закладів, у тому числі і вищих жіночих курсів. Так, у Києві в 1914 р. із семи вищих закладів – три були жіночими: вищі жіночі курси, жіночий медичний інститут, вечірні вищі жіночі курси. У Харкові з 1913 р. функціонували історико-філологічне, юридичне і медичне відділення вищих жіночих курсів, відкрите товариством взаємодопомоги трудящим жінкам. У жіночих навчальних закладах рівень викладання був значно нижчий, ніж у чоловічих. Про це переконливо свідчать дані про загальну кількість годин, що відводились на основні предмети в університетах і на вищих жіночих курсах [2].

На початку ХХ століття університети являли собою великі наукові і навчальні центри, які розв'язували важливі наукові і виховні проблеми. На відміну від інших навчальних закладів, університети мали певні академічні традиції, які склалися історично. Київський, Харківський і Одеський університети залишалися найбільшими навчальними, науковими і культурними центрами України.

В університетах склалася стабільна структура, яка була закріплена статутом 1863 р. В кожному університеті передбачалося чотири факультети: фізико-математичний, медичний, історико-філологічний і юридичний. Слід зазначити, що хоча на філологічному факультеті статутом не передбачалося кафедри педагогіки, проте лекції з педагогіки читалися майже безперервно. З квітня 1904 р. педагогіка стала обов'язковою дисципліною для студентів історико-філологічних факультетів.

Характерним для вищої освіти на початку ХХ ст. був бурхливий розвиток природничих наук. Пріоритет природничих наук стимулювали промисловий і торговельний розвиток країни. Відбувалася певна демократизація самого навчального процесу, змісту освіти. Хоча навчальні плани і програми склалися в Міністерстві народної освіти і рада університету не мала права вносити в них жодних змін, разом із тим, за ініціативою найта-

лановитіших з-поміж прогресивних викладачів починають проводитися практичні і семінарські заняття. Студенти історико-філологічних факультетів вивчали літописи, актові матеріали, вправлялися у переказах, писали твори на літературні теми, студенти-юристи знайомилися з практичною діяльністю судових органів. Для студентів, що вивчали природничі науки, демонструвалися досліди з фізики і хімії. Студентів навчали користуватися мікроскопом, геодезичними інструментами тощо. Заохочувалась самостійна робота студентів. Кафедри кожного року оголошували теми конкурсних робіт. Авторам кращих з них присуджувалися золоті медалі. Однак, попри те, що на початку ХХ ст. кількість практичних і семінарських занять збільшилася, ця форма навчання все ще недооцінювалась. Через упередженість міністерських чиновників, консерватизм частини викладачів, недостатню кількість навчально-допоміжних засобів проведення практичних занять із багатьох предметів гальмувалося.

В університетах України не було кафедр української мови й літератури, історії України. Лише епізодично деякі професори читали курси з історії України й української літератури, проводили дослідження в цій галузі.

Підготовка кваліфікованих кадрів в Україні в 1907-1917 рр. здійснювалась у різних вищих навчальних закладах. Фахівців для промисловості готували Київський політехнічний інститут, Харківський технологічний інститут, гірничий інститут в Катеринославі. Інженерів було катастрофічно мало. За даними II з'їзду російських діячів з технічної і професійної освіти, лише 8% завідуючих фабричними і заводськими підприємствами мали технічну освіту, причому частину з них становили іноземці [4].

Управління вищою технічною школою, на відміну від університетів, які підпорядковувалися Міністерству народної освіти, здійснювалося кількома відомствами: народної освіти, землеробства і державного майна, внутрішніх справ, шляхів сполучення. Така децентралізація керівництва призводила до відсутності єдиної системи у підготовці технічних спеціалістів. Вищі технічні навчальні заклади не мали єдиного статуту, їхня структура і організація роботи мали істотні розбіжності.

Так само недостатньою була мережа вищих сільськогосподарських навчальних закладів. Два комерційні заклади в Києві і Харкові не могли задовольнити потреб галузі.

Потреба у кваліфікованих учителях на початку ХХ ст. була надзвичайною. Значну роль у забезпеченні вчительськими кадрами відіграли університети. Ще з часів, коли вони відкривалися, підготовка учительських і викладацьких кадрів була одним із першочергових їхніх завдань. Крім того, університети були осередками найпередовіших психолого-педагогічних знань. За статутом 1842 р. в університеті існували педагогічний, юридичний і медичний інститути, проте педагогіка як предмет викладалася не скрізь. Готували педагогічні інститути вчителів для гімназій, прогімназій, реальних шкіл, повітових училищ. У ці інститути приймали вихідців з незаможних сімей. При Київському і Харківському університетах існували дворічні педагогічні курси. За час навчання кандидат в учителі мав підготуватися до викладання дисциплін одного з шести відділів, на які були розподілені навчальні предмети гімназичного курсу. Теоретичні заняття слухачів полягали в самостійному вивченні предметів під керівництвом професорів університету, а також у відвідуванні лекцій з педагогіки і дидактики. Теоретичні заняття доповнювалися педагогічною практикою. Слухачі відвідували уроки в гімназіях з метою ознайомлення з досвідом кращих учителів, після чого самостійно викладали обрані ними предмети під наглядом керівника. Випускники, які успішно закінчували курси, призначалися учителями гімназій, менш підготовлені – учителями повітових училищ, кращим надавалося право обійняти посаду викладача університету.

Історико-філологічні інститути в Україні готували вчителів гімназій лише з історико-філологічних предметів. В Україні історико-філологічний інститут з чотирирічним терміном навчання було відкрито в 1875 р. в Ніжині на базі юридичного ліцею. Цей інститут користувався такими ж правами, що й Петербурзький, проте підпорядковувався попечителю Київського навчального округу. В інститут приймали осіб, які закінчили класичні гімназії або духовні семінарії з курсу філософії. Студенти перебували на казенному утриманні, жили у приміщенні інституту, були під постійним наглядом адміністрації. Кількість студентів було визначено в 100 осіб, по 25 на кожному курсі. В наступні роки на кожному курсі навчалася по 40-42 особи [4].

Випускники інституту мусили пропрацювати в міністерських гімназіях не менше 6 років. Навчальні плани були ціл-

ком підпорядковані завданню підготовки вчителів стародавніх мов для класичних гімназій. Заслуговує на увагу спроба прищепити студентам навички аналітичного мислення: свідомо володіти предметом, відрізнити суттєві елементи від другорядних, групувати окремі частини за певними ознаками, вибирати ті знання, які найперше слід передавати учням. Велике місце відводилося роботі студентів над творами, які були предметом спеціальних диспутів і обговорень. Але вивчення предметів власне педагогічного циклу було поставлено незадовільно. Вчений комітет Міністерства народної освіти змушений був констатувати, що в Ніжинському інституті педагогіка викладається як другорядний предмет, що педагогічна підготовка тут «не має належного значення в очах не лише молодих людей, але й, очевидно, і самих наставників і начальників» [3]. Краше була організована в інституті педагогічна практика, яку студенти проходили на четвертому курсі в спеціально відведених для практичних занять гімназіях. Серйозною вадою було те, що навчальними планами до 1913 р. не передбачалися систематичні курси з методики викладання окремих дисциплін.

За 1875-1900 рр. інститут випустив 321 вчителя. Утримувався він на кошти державного казначейства і за рахунок асигнувань від засновників ліцею. При інституті функціонувала гімназія з пансіоном. У її чотирьох «вищих класах» навчалося 120 стипендіатів – майбутніх студентів інституту [4].

Певну роль у поширенні освіти відігравали й приватні вищі навчальні заклади. Так, у Києві досить велику популярність мала Колегія Павла Галагана, заснована у 1871 р. У Колегії в різний час викладали такі відомі діячі науки і культури, як П.Г. Житецький, М.К. Пимоненко, М.І. Мурашко, І.І. Нечипоренко, І.Ф. Анненський.

За рахунок високої плати за навчання, матеріальної підтримки можновладного «патрона» приватні вищі навчальні заклади мали кращу матеріальну базу, кваліфікованіших викладачів і тому давали ґрунтовнішу підготовку, ніж державні навчальні заклади.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як висновок можна сказати, що на початку ХХ століття на території України функціонувала досить широка мережа навчальних закладів різних типів. Університети були осередками наукового і культурного життя країни, попри недосконалість системи вищої освіти.

ти, в їхніх стінах народжувались і зростали кращі діячі науки й культури того часу. Не менш важливу роль відіграли й інші типи навчальних закладів, оскільки вони давали змогу отримати освіту незможним верствам населення.

У подальших дослідженнях детальніше буде розглянуто розвиток вищої математичної освіти зазначеного періоду, проаналізовано навчальні плани з різних предметів математичного спрямування, розкрито особливості форм та методів викладання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія міст і сіл Української РСР. Київ. – К., 1968. – С. 207.
2. Константинов М.О., Смирнов В.З. Історія педагогіки./ М.О. Константинов, В.З. Смирнов – К., 1958. – С. 267.
3. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX в. – М., 1976. – С. 204.
4. Атлантова Л.І., Ільченко М.Д., Кавалерова Н.А. та ін. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): нариси. – К.: Рад. шк., 1991. – С. 380.

УДК 159.922.73

В.А. Вишневський

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОМУ РОЗУМІННІ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКА

У статті аналізуються основні публікації С. Черкасенка, присвячені творчому осмисленню педагогічних ідей Т. Шевченка, якого вважав одним із кращих європейських письменників, який вболівав за стан освіти на рідній йому землі. Основну увагу С. Черкасенко приділяв виховному значенню творів Кобзаря та вказує на доцільність використання його спадщини в освітньо-виховному процесі школи.

Ключові слова: педагогічні ідеї, стаття, аналіз, творче осмислення, початкова школа.

В статье анализируются основные публикации С. Черкасенко, посвященные творческому осмыслению педагогических идей Т. Шевченко, которого считал одним из лучших европейских писателей, который болел за образование на родной ему земле. Основное внимание С. Черкасенко уделяет воспитательному значению произведений Кобзаря и указывает на целесообразность использования его наследия в образовательно-воспитательном процессе школы.

Ключевые слова: педагогические идеи, статья, анализ, творческое осмысление, начальная школа.